

3 ГІСТОРЫІ ВЫВУЧЭННЯ ЭРГОНІМАЎ

Д. М. Чаранкевіч

*Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка (Мінск)
Навук. кір. – Н. П. Лобань, канд. філал. навук, дацэнт*

Анатацыя. У працы падаюцца звесткі з гісторыі вывучэння эргонімаў у айчынным мовазнаўстве; акрэсліваюцца тэрміны, якія выкарыстоўваюцца для іх абазначэння ў лінгвістыцы; аналізуюцца асноўныя працы, прысвечаныя даследаванню эргонімаў; вызначаюцца прыярытэтныя напрамкі ў вывучэнні беларускіх эргонімаў, у тым ліку на мове тытульнай нацыі.

Ключавыя словы: эргонім; эрганімія; анамастычная тапанімічная прастора; моўны партрэт горада; класіфікацыя онімаў.

Моўны партрэт горада можна даследаваць у розных аспектах. Даследчыкаў цікавіць вуснае і пісьмовае маўленне жыхароў горада, унутрыгарадскія назвы аб'ектаў, тапонімы, антрапонімы, неафіцыйныя мікратапонімы. З улікам гэтых кампанентаў, іх абагульненні мы можам гаварыць пра моўны партрэт горада, або мову горада. Чалавек, які прыязджае ў пэўны горад, счытвае яго праз жывую мову жыхароў і праз аналіз невялікіх тэкстаў – шылдаў, аб'яў. Назвы гарадскіх аб'ектаў разглядаюць як адзінкі намінацыі – эргонімы.

Інтэрэс да такіх аб'ектаў з'явіўся яшчэ ў канцы ХХ – пачатку ХХІ стагоддзяў. Гэтаму спрыяў актыўны рост камерцыйнай і сацыяльна-палітычнай сітуацыі большасці гарадоў. Багацце і разнастайнасць стыхіі мовы горада звязана з тым, што ў лінгвістычнай гісторыі горада мае месца сутыкненне розных культур і народнасцей, часу і сацыяльна-палітычных змен. Моўны партрэт горада – адна з праблем сучаснага мовазнаўства, у прыватнасці сацыялінгвістыкі, псіхалінгвістыкі і анамастыкі. Першыя працы з'явіліся яшчэ ў 1960-я гг. ХХ стагоддзя, але яны былі не шматлікія. Лінгвісты шырока даследавалі антрапонімы і тапонімы, функцыянаванне іх у мове і соцыуме.

Першым назвы ўнутрыгарадскіх аб'ектаў у сваёй працы “Имена и названия” (1968 г.) узгадвае расійскі лінгвіст Леанід Міхайлавіч Шчацінін. Тэрмін “эргонім” яшчэ не выкарыстоўваецца. Л. М. Шчацінін звяртае ўвагу на тэндэнцыю надання гучных назваў пэўным аб'ектам [16]. У гэтым жа годзе з'явіўся артыкул “Слово на вывеске” (1968 г.) Б. З. Букчыной і Г. А. Золатавай, у якім акрэсліваецца эстэтычная функцыя эргонімаў у гарадской камунікацыі. Аўтары публікацыі падрабязна апісваюць эстэтычны і лінгвістычны бок унутрыгарадскіх назваў і ўздзеянне іх на суб'ектаў, носбітаў мовы, падкрэсліваюць камунікацыйную і рэкламную функцыю назваў унутрыгарадскіх аб'ектаў [2].

Сам тэрмін **эргонім** (грэч. *έρου* – ‘праца, дзейнасць’ і *όνομα* – ‘імя’) быў уведзены ва ўжытак Н. У. Падольскай. У працы “Словарь русской ономастической терминологии” (1979 г.) даследчыца акрэслівае яго наступным чынам: **эргонім** – гэта ўласнае імя дзелавога аб’яднання людзей, у тым ліку саюзаў, арганізацый, устаноў, карпарацый, прадпрыемстваў [8, с.166].

Паступова ў мовазнаўстве з’яўляюцца розныя віды класіфікацый онімаў. В. Д. Бандалетаў прапаноўвае класіфікацыю, якая сістэматызуе віды онімаў: антрапонімы, тапонімы, касмонімы, заонімы, ктэмагонімы, хрэмагонімы. Усе гэтыя віды онімаў могуць вывучацца ў кантэксце мастацкіх твораў [1].

А. В. Суперанская прапаноўвае іншую класіфікацыю. Яна класіфікуе онімы па суадносінах з аб’ектамі, якія гэтыя онімы называюць [10, с. 48]:

- 1) імёны жывых істот і істот, якія ўспрымаюцца як жывыя: антрапонімы, заонімы, міфонімы;
- 2) імёны неадушаўлёных прадметаў: тапонімы, касмонімы, астронімы, фітонімы, хрэмагонімы; назвы сродкаў руху;
- 3) уласныя імёны комплексных аб’ектаў;
- 4) лексічныя катэгорыі: этнонімы.

Апошнія гады даследчыкаў цікавіць развіццё сучаснага гарадскога маўлення і яго ўзаемадзеянне з літаратурнай мовай. Гэта пытанне актыўна распрацоўваюць М. В. Кітайгародская і Н. М. Разанава. У сваёй працы “Русский речевой портрет” (1996 г.) яны апісваюць асаблівасці вакалізма і кансанантызма [5]. Таксама вучонымі даследуецца жывая мова шматнацыянальнага горада. Напрыклад, Н. А. Пракуроўская выдзяляе наступныя кампаненты: вуснае маўленне, прастамоўе, жаргон, мова быту і інш. [9].

Перспектыўным аспектам з’яўляецца аналіз і даследаванне ўнутрыгарадскіх назваў. Адна з першых прац на гэтую тэму – “Национальные образы в топонимии Москвы” М. В. Гарбанеўскага [4].

Сам тэрмін **анамастычная тапанімічная прастора** быў уведзены У. М. Топаравым для абазначэння ўсёй сукупнасці тапонімаў [12]. Ён жа звяртае ўвагу на тое, што ў розныя эпохі і ў розных краінах выдзяляюцца разнастайныя аб’екты, часам не падобныя адзін да аднаго, і даказвае, што аномастычная прастора заўсёды канкрэтная. Гэта сведчыць пра тое, што аномастычная прастора акрэсліваецца мадэллю свету, які існуе ва ўяўленні пэўнага народа ў канкрэтны час, але элементы мінулых эпох не знікаюць.

У рускай мове эргонімы плённа даследуюцца такімі навукоўцамі, як М. В. Шымкевіч, Т. В. Шмялёва, М. Я. Навічыхіна, І. В. Крукава, на беларускую эргонімію звярнулі ўвагу такія навукоўцы, як А. В. Ціханенка, Г. М. Мезенка, І. А. Гапоненка і некаторыя іншыя.

М. В. Шымкевіч у сваёй працы “Русская коммерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты” (2002 г.) называе

эрганімію камерцыйнай катэгорыяй, таму што галоўнай функцыяй эргонімаў з’яўляецца рэкламная функцыя, а значыць і магчымасць павелічэння прыбытку той ці іншай установы. Як сцвярджае аўтар, прадпрыемствы (як дзяржаўныя, так і структуры па-за дзяржавай), якія фігуруюць у гэтай працы, уступаюць у канкурэнцыю з іншымі [14].

Т. В. Шмялёва ў кнізе “Ономастикон российского города” (2014 г.) называе эргонімы ўрбанонімамі ўстаноў. Адзначаецца, што працэс анамастычнага наймення гарадскіх устаноў дастаткова малады, налічвае ўсяго два дзесяцігоддзі. Менавіта пасля 70-80-хх гг. XX стагоддзя адбыўся так званы “анамастычны бум”, па прычыне актыўнага росту колькасці шапікаў, крам, рэстаранаў, якія набывалі новыя разнастайныя назвы. Гэтыя найменні адлюстроўвалі перавагу і густ уладальніка [15].

У сваёй працы “Коммерческая номинация” (2018 г.) М. Я. Навічыхіна раздзяляе паняцці камерцыйнага наймення і эргоніма. Нягледзячы на тое, што камерцыйная назва даволі блізкая да эргоніма, яны не з’яўляюцца ідэнтычнымі. Камерцыйная намінацыя ўключае ў сябе намінацыю розных відаў аб’ектаў, у тым ліку і тавараў, а да эргонімаў адносяцца таксама імёны, якія не з’яўляюцца камерцыйнымі [7].

У беларускім мовазнаўстве праблема даследавання беларускіх эргонімаў, асабліва тых, што існуюць на нацыянальнай мове, пакуль што не атрымала глыбокага тэарэтычнага і практычнага асэнсавання. Працы, у якіх так ці інакш закранаюцца пытанні функцыянавання эргонімаў на беларускай мове, носяць фрагментарны характар. У цэнтры ўвагі беларускіх даследчыкаў знаходзяцца пераважна тапонімы і мікратапонімы пазагарадскога ўжывання, іх тыпы, асаблівасці ўтварэння. Як прыклад можна прывесці працу Г. М. Мезенка “Белорусская ономастика. Топонимия” [6]. У сваёй манаграфіі І. А. Гапоненка акрэслівае паняцце эргоніма наступным чынам: “Тэрмін **эргонім** (ад грэч. *Ergon* – ‘праца, дзейнасць’ + онім) у лінгвістыцы служыць для абазначэння найменняў разнастайных дзелавых аб’яднанняў – саюзаў, арганізацый, устаноў, карпарацый, прадпрыемстваў, суполак, якія дзейнічаюць у палітычнай, навуковай, культурнай, вытворчай, гандлёвай, банкаўска-фінансавай і іншых сферах. У лік эргонімаў таксама ўключаюць найменні культурна-бытавых устаноў, назвы фірм, так званыя рэкламныя ўрбанонімы, г. зн. уласныя імёны рэкламнага характару, якія належаць унутрыгарадскім аб’ектам, аб’яднаным функцыяй рэалізацыі тавараў і паслуг і пад.” [3, с. 246]. Таксама ў працы характарызуецца вартасць даследаванняў у галіне эрганіміі, аналізуецца семантычная структура эргонімаў, падаюцца некаторыя гістарычныя звесткі пра эргонімы.

Не менш важны ўклад у развіццё беларускай эрганіміі ўнесла А. В. Ціханенка. У працы “Лингвистический статус эргоурбанонима” яна сістэматызавала тыпы онімаў, звярнулася да гісторыі ўзнікнення эргонімаў,

прапанавала пэўную класіфікацыю [11]. У артыкуле “Структурна-семантычныя асаблівасці назваў аб’ектаў грамадскага харчавання г. Мінска” А. В. Ціханенка зрабіла аналіз назваў унутрыградскіх аб’ектаў, прасачыла асаблівасці іх утварэння [13].

Такім чынам, недастатковая распрацаванасць шматлікіх пытанняў, звязаных з вывучэннем беларускіх эргонімаў, абумоўлівае навуковы інтарэс да іх даследавання: шырокага і ўсебаковага аналізу патрабуюць эргонімы, якія існуюць на беларускай мове, іх прынцыпы намінацыі, нетыповыя формы, структура, шляхі і спосабы з’яўлення і змянення, асаблівасці ўтварэння, спецыфіка выкарыстання ў грамадскай маўленчай практыцы. Вялікае значэнне мае выяўленне праэнтнага складу беларускіх эргонімаў ва ўсёй іх сукупнасці і магчымыя спосабы іх пашырэння і рэпрэзентацыі.

Літаратура

1. Бондалетов, В. Д. Русская ономастика: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Букчина, Б. З. Слово на вывеске / Б. З. Букчина, Г. А. Золотова. – М. : Русская речь. – 1968 – №3. – 42 с.
3. Гапоненка, І. А. Лексіка беларускай літаратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.: асаблівасці станаўлення і развіцця / І. А. Гапоненка. – Мінск : БДУ, 2012. – 307 с.
4. Горбоневский, М. В. Национальные образы в топонимии Москвы / М. В. Горбоневский. – М. : ИДЛ, 1982. – 176 с.
5. Китайгородская, М. В. Русский речевой портрет: Фонохрестоматия. / М. В. Китайгородская, Н. Н. Розанова. – М., 1995. – 114 с.
6. Мезенко, А. М. Белорусская ономастика. Топонимия : учеб. пособие / А. М. Мезенко и др.; под общ. ред. А. М. Мезенко. – Минск : Элайда, 2012. – 260 с.
7. Новичихина, М. Е. Коммерческая номинация : теория и практика : учебное пособие / М. Е. Новичихина. – Воронеж : Кварта, 2018. – 246 с.
8. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1978. – 198 с.
9. Прокуровская, Н. А. Город в зеркале своего языка: (на языковом материале г. Ижевска) / Н. А. Прокуровская. – Ижевск, 1996. – 224 с.
10. Суперанская, А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : URSS, 2007. – 366 с.
11. Тихоненко, Е. В. Лингвистический статус эргоурбанонима / Е. В. Тихоненко // Молодежь в науке – 2009 : прил. к журн. «Вес. Нац. акад. навук Беларусі» : в 5 ч. / редкол.: А. А. Коваленя (гл. ред.) [и др.]. – 340 с.
12. Топоров, В. Н. Из области теоретической топономастики / В. Н. Топоров. – Вопр. языкознания. – 1962. – № 6. – 155 с.

13. Ціханенка А. В. Структурна-семантычныя асаблівасці назваў аб'ектаў грамадскага харчавання г. Мінска / А. В. Ціханенка // Беларуская лінгвістыка / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Філ. «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы». – Мінск, 2010. – Вып. 64. – 130 с.

14. Шимкевич, Н. В. Русская коммерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н. В. Шимкевич. – Екатеринбург, 2002. – 197 л.

15. Шмелева, Т. В. Ономастикон российского города / Т. В. Шмелева. – Саарбрюккен : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 137 с.

16. Щетинин, Л. М. Имена и названия [Текст] / Л. М. Щетинин. – Ростов н/Д : Изд-во Рост. ун-та, 1968. – 215 с.

